

УДК 343.9

О.Б. Сахарова,кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ПІДҐРУНТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті визначаються основні сфери та галузі економіки, тісно пов'язані з тіньовою економічною діяльністю та кримінальними проявами. Автором надається перелік негативних соціально-правових явищ, через які проявляється кримінальна складова тіньової економіки. Обґрунтовується, що тіньова діяльність здійснюється практично в усіх галузях економіки України. При цьому основний акцент у статті зроблено на розгляд тих сфер та галузей економіки, в яких тіньові економічні відносини найбільш поширені, а саме банківської діяльності та небанківського фінансового сектору, зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання та паливно-енергетичного комплексу.

Ключові слова: тіньова економіка, економічна злочинність, тіньовий банкінг, Інтернет-трейдинг, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фіктивне підприємництво, рейдерство, паливно-енергетичний комплекс, вугільна галузь, зовнішньоекономічна діяльність.

В статье определяются основные сферы и отрасли экономики, тесно связанные с теневой экономической деятельностью и уголовными проявлениями. Автором приводится перечень негативных социально-правовых явлений, через которые проявляется криминальная составляющая теневой экономики. Обосновывается, что теневая деятельность осуществляется практически во всех отраслях экономики Украины. При этом основной акцент в статье сделан на рассмотрении тех сфер и отраслей экономики, в которых теневые экономические отношения получили наиболее широкое распространение, а именно банковской деятельности и небанковского финансового сектора, внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования и топливно-энергетического комплекса.

Ключевые слова: теневая экономика, экономическая преступность, теневой банкинг, Интернет-трейдинг, легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, фиктивное предпринимательство, рейдерство, топливно-энергетический комплекс, угольная отрасль, внешнеэкономическая деятельность.

На початку січня 2017 р. поширення тіньової економіки було визнано Всесвітнім економічним форумом (The Global Risks Report 2017. The World Economic Forum 2017) одним з основних глобальних ризиків майбутнього десятиріччя разом із макроекономічною розбалансованістю, обмеженістю ресурсів, організованою злочинністю та корупцією [1; 2, с. 40]. Тому подолання тінізації економіки було і залишається однією з найгостріших проблем сучасного соціально-

економічного життя країни, без вирішення якої ефективність заходів із протидії злочинності у сфері господарської діяльності значним знижується.

Зокрема, рівень тіньової економіки є індикатором національної безпеки країни. Так, рівень тіньової економіки відноситься до основних критеріїв, які знаходяться в основі системи показників економічної безпеки держави. Крім того, тіньова економіка є підґрунтям економічної злочинності.

Однак незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених розкриттю шляхів подолання тіньової економіки в Україні, наявні дослідження з проблематики тіньової економіки та детінізації економіки мають здебільшого узагальнюючий характер та розглядають функціонування тіньової економіки в Україні загалом, без належної секторальної диференціації [3]. Тому доцільно визначити основні сфери та галузі економіки, які тісно пов'язані з тіньовою економічною діяльністю та кримінальними проявами. Це буде метою нашої статті.

Загальновідомим є структурування тіньової економіки на неформальну, приховану та підпільну (кримінальну) економіку [4, с. 77]. Найнебезпечнішою є підпільна (кримінальна) економіка, яка має злочинний характер [4, с. 79]. Так, кримінальна складова тіньової економіки може проявлятися через такі негативні соціально-правові явища, як рейдерство, виготовлення та обіг фальсифікованих лікарських засобів, засобів захисту рослин, фіктивне підприємництво, конвертаційні центри, фіктивні фінансово-господарські операції, контрабанда, шахрайство, ухилення від сплати податків, заборонені види господарської діяльності або незаконне заняття господарською діяльністю без ліцензії чи спеціального дозволу, тіньові експортно-імпортні операції, тіньовий відплив (відтік) капіталу, тіньовий механізм інвестування, нецільове використання бюджетних коштів тощо. Наприклад, рейдерство в Україні має відчутну кримінальну складову: протиправні дії переважно здійснюються із залученням озброєних формувань, а також співробітників судової та правоохоронної систем [4, с. 80].

Таким чином, у складі тіньової економіки можна виділити кримінальну тіньову економіку, яка тісно пов'язана зі злочинними проявами у різних сферах суспільного життя, у тому числі в економіці.

В.А. Некрасов розглядає кримінальну частину тіньової економіки, використовуючи таке поняття, як “інфраструктура злочинності у сфері господарської діяльності”, яка представляє собою систему як легальних підприємств, установ, організацій, так і штучних утворень, об'єднаних у ланцюг, які забезпечують протизаконні фінансово-економічні операції суб'єктів господарювання, що нерідко тісно пов'язані зв'язками з корумпованими представниками державної влади та управління (можновладцями), організованою злочинністю [5].

Елементами інфраструктури злочинності у сфері господарської діяльності, пов'язаної з тіньовою економікою, є, наприклад, підпільні підприємства, які виробляють фальсифіковані засоби захисту рослин або лікарські засоби, фіктивні фірми, конвертаційні центри тощо.

Особливості формування та розвитку корупційної економіки, тісно пов'язаної з тіньовими економічними проявами, розглядав В.В. Засанський, який визначив стадії корупційної економіки [6]. До сучасного прояву так званої корупційної тіньової економіки, згідно з дослідженнями науковця, передусім слід віднести інтегрування кримінальних угруповань у структуру тіньової економіки і перетворення їх у ланку організованої економічної злочинності та перекачування коштів з державного бюджету у структури з тіньовою економікою та відмивання цих грошей.

При цьому злочинність та її основне фінансове підґрунтя – тіньова економіка є невід’ємними складовими будь-якого суспільства [3, с. 303].

Крім того, в останні два десятиліття в Україні спостерігалися специфічні процеси трансформації економічної злочинності [3, с. 292]: зміцнювався її організований сегмент, утворювалося нове явище – “злочинний бізнес”.

Поширення тіньових відносин в економіці призвело до криміналізації економічних процесів, до значного поширення корупції. На наше переконання, безпосередньо з тіньовими економічними операціями пов’язані такі злочини, які вчиняються у сфері господарської діяльності, як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, фіктивне підприємництво, нецільове використання бюджетних коштів, шахрайство з фінансовими ресурсами, ухилення від сплати податків, протиправне відшкодування ПДВ, інші злочини економічної та корупційної спрямованості (наприклад, зловживання службовим становищем та службове підроблення), вироблення та збут фальсифікованих алкогольних напоїв, тютюнових виробів, лікарських засобів та медичних виробів, засобів захисту рослин, незаконний продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення, рейдерство тощо.

При цьому тінізація економіки в Україні передусім пов’язана з приховуванням грошових коштів від оподаткування з подальшим їх переведенням у готівку; фіктивним підприємництвом; проведенням безтоварних операцій.

Тіньова економіка існує не відокремлено у суспільстві, а є підґрунтям вчинення низки господарських злочинів. Тіньова діяльність здійснюється практично в усіх галузях економіки України.

Зокрема, тіньові економічні відносини набули поширення в таких галузях економіки, як банківська сфера, агропромисловий комплекс, паливно-енергетичний комплекс, зокрема, вугільна галузь, ринок залізної руди та металургії.

Як наголошують у Мінекономрозвитку [7], у I півріччі 2018 р. найбільший рівень тіньового сегмента зафіксовано у сфері фінансової та страхової діяльності – 60 % від обсягу офіційної валової доданої вартості (ВДВ) цього виду економічної діяльності, що на 8 % більше, ніж було зафіксовано у цій сфері економічної діяльності у I півріччі 2017 р. У такій сфері економічної діяльності, як транспорт, складське господарство, пошта та кур’єрська діяльність, за підсумком I півріччя 2018 р., також спостерігалось збільшення рівня тіньової економіки на 9 %, якщо порівнювати з I півріччям 2017 р. Водночас рівень “тіні” у добувній промисловості суттєво скоротився: з 35 % у I півріччі 2017 р. до 27 % у I півріччі 2018 р., проте деякі експерти вважають рівень “тіні” у галузях видобування корисних копалин вищим, ніж його показують офіційно, що значно зумовлено збереженням високого рівня монополізації у сфері, яку ми розглядаємо. Традиційно низьким рівень тіньової економіки залишається у сільському, лісовому та рибному господарстві – 8 % від рівня офіційного ВДВ цієї галузі. Проте слід наголосити, що у разі офіційних розрахунків рівня тіньової діяльності у сільському господарстві внаслідок відсутності відповідної статистичної інформації не враховуються обсяги товарообмінних операцій, застосування яких є характерним для сільського господарства. Однак саме цим операціям властива схильність до ухилення від оподаткування, що, своєю чергою, є джерелом виникнення такого явища, як “тіньова економіка”.

Нижче на основі узагальнених матеріалів Департаменту захисту економіки Національної поліції України та Державної аудиторської служби України розглянемо низку основних сегментів економічних відносин, тісно пов'язаних із тіньовою економічною діяльністю та кримінальними проявами.

1. *Банківська діяльність та небанківський фінансовий сектор (зокрема, страхові компанії): легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тіньовий фінансовий (зокрема, валютний) ринок, тіньовий банкінг, Інтернет-трейдинг.*

Внаслідок глобалізації фінансових систем розвиваються міжнародні банківські мережі і поширюються електронні торговельні операції, що має й негативні наслідки у вигляді створення сприятливих умов для маніпулювання фінансовими інструментами з метою ухилення від оподаткування та легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема шляхом трансфертного ціноутворення [8].

У січні 2018 р. у звіті Спеціального комітету експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (MONEYVAL) щодо України було наголошено: “Україна стоїть перед значними ризиками у питанні відмивання коштів через корупцію та незаконну економічну діяльність, включаючи фіктивне підприємництво, ухилення від сплати податків та шахрайство” [9]. У звіті, зокрема, зазначається, що “величезний розмір тіньової економіки, посилений широкомасштабним використанням готівки, робить країну особливо вразливою. Серед поширених механізмів відмивання коштів в Україні є так звані конвертаційні центри, за допомогою яких гроші перетікають з реальної до тіньової економіки і використовуються для переведення фінансів у готівку з подальшим вивезенням із країни” [9].

Активними учасниками конвертаційних операцій є банківські установи. Банки можуть відмивати кошти через конвертаційні центри з використанням підставних одноденних компаній. Крім того, банки можуть кредитувати своїх акціонерів шляхом проведення сумнівних фінансових схем. Так, до найпоширеніших способів розкрадання коштів банківських установ слід віднести: видачу банківськими установами кредитів позичальникам, афілійованим із власниками банківських установ; видачу банківськими установами кредитів підприємствам з ознаками фіктивності; виведення майна з-під застави шляхом переведення права власності на третіх осіб; виведення коштів через кореспондентські рахунки в іноземних банках.

Слід зазначити, що більшість тіньових схем в економіці України неможлива без залучення та безпосередньої участі банків. Нерідко банківські посадові особи діють в інтересах правопорушників, унаслідок чого наявна банківська система активно використовується для вилучення коштів із легального обігу у тіньовий сектор економіки та ухилення від сплати податків. У багатьох банках правопорушники відкривають рахунки для проведення фіктивних операцій, конвертують і переводять безготівкові кошти у готівку.

В Україні набув поширення тіньовий банкінг, до якого слід відносити не лише інститути фінансового ринку, які не регулюються банківськими наглядовими органами, а й фінансових посередників, які мають ознаки традиційної тіньової діяльності, пов'язаної з нелегальним переміщенням капіталів, відмиванням грошей та готівковими операціями з валютою (так звані пункти обміну валют). Учасники тіньового банкіngu активно використовують систему криптовалют.

Оскільки фінансова система України є орієнтованою на готівкову форму розрахунків, доцільно приділяти значну увагу саме питанню обігу готівки.

Незаконне переведення грошових коштів у готівку є одним із найпоширеніших видів нелегального бізнесу – діяльності конвертаційних центрів. Такі фірми мають ознаки фіктивності, реєструються на підставних осіб, не звітують до податкових органів і за винагороду “надають послуги” з конвертування готівки. Переважно конвертаційні центри створюються угрупованням осіб, які мають значний досвід у цій діяльності та тісно пов’язані з кредитно-фінансовими (банківськими) установами. Такий механізм гарантує безпеку реалізації схем подальшого відмивання коштів.

До цього слід додати, що банківська сфера, завдяки різноманітності фінансових послуг та інструментів, клієнтської бази та акумуляції залучених коштів, є привабливим об’єктом для застосування шахрайських схем. Здебільшого злочинна діяльність при проведенні розрахункових, депозитних та кредитних операцій здійснюється за участю співробітників банків, зокрема посадових осіб банківських установ. Основними інструментами, які використовуються в схемах розкрадання та легалізації коштів, отриманих внаслідок їх викрадання з банківських установ, є: “сміттєві” цінні папери; боргові зобов’язання підприємств з ознаками фіктивності; переведення права вимоги; конвертування коштів у готівку.

Також отримав розвиток тіньовий ринок валюти на рівні банківської системи в цілому. По суті, банківська система паралельно обслуговує і легальний, і тіньовий валютні ринки. Ця схема працює таким чином: великі експортери домовляються з банками про викуп валюти відповідно до вимог НБУ, але за заниженим офіційним обмінним курсом і за умови продажу цієї валюти конкретним імпортерам. Купивши цю валюту, імпортери компенсують експортерам різницю між офіційним курсом і курсом на тіньовому ринку, виплачуючи банкам комісію.

Окремої уваги заслуговує схема щодо відмивання грошей через використання облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП): один банк продає, наприклад, 1000 облігацій посереднику за заниженою ціною, потім посередник кілька разів перепродує ці облігації між “партнерами”, котирування ОВДП йдуть вгору. Ціна на папери зростає, що виправдовує купівлю іншим банком цих облігацій через посередника трохи дорожче. Різниця для учасників схеми – це прибуток. Нерідко посередниками є кіпрські компанії або інші офшори. За різною інформацією, середній заробіток за місяць від таких операцій може становити 5 % з кожного такого вливання ОВДП [10, с. 247].

Крім того, у зв’язку зі значним розвитком комп’ютерних та інформаційних технологій упродовж досить значного терміну працюють електронні біржі. Контроль за організаціями, які надають послуги Інтернет-трейдингу, здійснюється неналежним чином, до деяких ринків доступ необмежений, внаслідок чого він опиняється поза зоною догляду, а на території України з’являються фіктивні компанії, що видають себе за дилінгові центри.

2. Зовнішньоекономічна діяльність суб’єктів господарювання (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом).

Однією з найбільш тіньованих сфер діяльності є зовнішньоекономічна.

Джерелами незаконних капіталів, які легалізуються через зовнішньоекономічні операції, можуть бути доходи, отримані в результаті традиційних форм кримінальної діяльності (наприклад, торгівлі наркотиками, торгівлі людьми), а також доходи від фінансових злочинів (заволодіння, привласнення коштів і майна).

Так, лєвова частина перерахувань за кордон здійснюється на користь нерезидентів, які зареєстровані в країнах з “м’яким” податковим кліматом або спрощеною системою реєстрації, серед яких: Панама, Сейшельські, Маршаллові та

Британські Віргінські острови, Великобританія. Частина виведеного капіталу пізніше повертається в країну у вигляді іноземних інвестицій, корпоративних прав, наданих кредитів та позик, які направляються на підтримку і розширення бізнесу, що приносить легальний дохід. Частина таких операцій здійснюється за участю “компаній-оболонок”.

У схемах легалізації з виведення коштів за кордон задіяні як вітчизняні юридичні особи, так і компанії – нерезиденти, контроль за діяльністю яких здійснюють громадяни України, та іноземні “компанії – оболонки”, реєстрація яких здійснюється з метою створення лише видимості проведення фінансово-господарської діяльності.

Основними інструментами, які застосовуються в тіньових схемах із використанням зовнішньоекономічних фінансових операцій, є: псевдоімпорتنі контракти; “сміттєві” цінні папери; фіктивні підприємства – резиденти та нерезиденти; договори щодо заліку однорідних зустрічних вимог; підроблення документів про здійснення зовнішньоекономічної діяльності; позики від нерезидентів, псевдоінвестиції, обготівковування; використання підставних осіб.

Найбільш яскравим прикладом фіктивної операції у зовнішньоекономічній діяльності суб’єктів господарювання є псевдоекспорт. Сутність його полягає в тому, що при здійсненні контракту, який нібито передбачає експорт товару, останній митний кордон не перетинає, а реалізується всередині країни, однак документи оформляються як на здійснений експорт з метою незаконного повернення податку на додану вартість (ПДВ).

У розвитку тіньової економічної діяльності у сфері зовнішньої торгівлі значну роль відіграють офшори. Суб’єкти ринку намагаються вивести з-під контролю фіскальних та правоохоронних органів частину найбільш сумнівних або протизаконних фінансово-господарських операцій.

3. Паливно-енергетичний комплекс, у тому числі виробництво, імпорту та обіг бензину моторного для автомобілів та інших нафтопродуктів, видобуток корисних копалин та користування надрами (зокрема, видобуток і продаж вугілля).

В умовах неефективного державного контролю за раціональним і ефективним використанням надр для видобування природних ресурсів та за повнотою і своєчасністю сплати до державного бюджету відповідної рентної плати, а також недосконалого законодавства у цій сфері створюються корупційні ризики, які призводять до видобування природних ресурсів окремими суб’єктами господарювання без сплати до держбюджету належних податків, тобто фактично до розкрадання державних ресурсів [11].

Досі у державі не забезпечений ефективний і дієвий контроль за обсягами виробництва бензину моторного для автомобілів та імпорту цієї продукції, яка є об’єктом оподаткування акцизним податком. Частка імпорту бензину моторного для автомобілів у наповненні внутрішнього ринку постійно збільшується, якщо порівнювати з виробництвом цієї продукції в Україні. При цьому частка акцизного податку з бензину моторного для автомобілів у загальній структурі податкових надходжень до державного бюджету практично не збільшується, незважаючи на зростання обсягів імпортованого бензину моторного, що свідчить про значні масштаби тіньового ринку нафтопродуктів у країні через ухилення суб’єктів господарювання від сплати акцизного податку.

Крім того, в Україні не розроблена та не затверджена низка нормативних актів відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових

та котельних палив”, внаслідок чого моніторинг якості палива в Україні не здійснюється на належному рівні, що створює ризики реалізації на ринку нелегально виробленої, контрафактної та неякісної продукції, з якої не сплачуються відповідні податки [12].

У Рахунковій палаті України зазначають, що на сьогодні є всі підстави констатувати про наявність значних ризиків нелегального виробництва пального, яке реалізується за готівку. Продаж такого пального не відображається в системі електронного адміністрування реалізації пального. У результаті держбюджет не отримує належних податків.

Фахівці Рахункової палати України, проаналізувавши обсяги легально видобутої та імпортованої в Україну нафти та потужностей працюючих нафтопереробних заводів, вважають, що у 2016–2017 рр. обсяг тіншового ринку бензину та дизпалива міг становити до 4,6 млн тонн [13]. І є ризик, що за ці два роки бюджет недоотримав, за розрахунками, близько 25 млрд грн акцизного податку з пального [13].

До цього слід додати, що падіння споживання палива в 2014–2016 рр. склало більш ніж 30 % [14]. Це створило додатковий стимул для учасників “тіншового” паливно-енергетичного ринку активізувати свою діяльність. Найпоширенішим явищем стала торгівля нафтопродуктами і скрапленим газом без сплати збору з роздрібного обігу підакцизних товарів, який має перераховуватися до місцевих бюджетів. Відтак стрімко збільшилася кількість АЗС, які реалізують паливо без касових апаратів. Також стимулюється торгівля нелегальними нафтопродуктами, з яких не сплачується не тільки “роздрібний”, а й “основний” акцизний податок і ПДВ.

Запровадження в Україні з 1 березня 2016 р. системи електронного адміністрування реалізації пального не покращило державний контроль за його обігом. Зокрема, Державна фіскальна служба України не забезпечила на належному рівні функціонування системи електронного адміністрування реалізації пального та належного контролю за справлянням акцизного податку.

Крім того, не забезпечено системного контролю за повнотою сплати акцизного податку з пального й при його ввезенні в Україну.

До цього слід додати, що досі вирішуються питання створення централізованої системи обліку видобутку вуглеводної сировини, застосування державними контролюючими органами у цій сфері єдиного підходу до обліку обсягів видобутку корисних копалин з метою запобігання самовільному видобутку корисних копалин.

Водночас набули поширення в Україні протиправні схеми здійснення операцій на ринку вугілля, мета яких – уникнення від сплати податків, легалізація (відмивання) коштів, протиправне збагачення, в тому числі шляхом шахрайства, зокрема: штучне заниження центральними збагачувальними фабриками (ЦЗФ) виходу готової вугільної продукції; підмішування ЦЗФ у процесі збагачення до вугілля державних шахт ресурсу з “копанок”, у результаті чого відбувається легалізація незаконно видобутого вугілля; фактична реалізація приватними трейдерами вугілля, зокрема на експорт, вивезеного з непідконтрольних територій окремих районів Донецької та Луганської областей, який документально проводиться як вугілля, видобуте на підконтрольній території України; фактична реалізація приватними трейдерами “газового” вугілля державних шахт; документальне проведення віртуальних операцій зі збагачення вугілля, яке вже фактично було збагачене раніше окремими вуглезбагачувальними фабриками, з метою завищення вартості робіт зі збагачення; штучне створення заборгованості державних шахт перед приватними ЦЗФ, у результаті якої вони забирають заборгованість переробленим вугіллям,

проводячи операції купівлі-продажу (тобто ЦЗФ працює як канал із викачування коштів державних вуглевидобувних об'єднань); закупівля ЦЗФ продукції за завищеними цінами тощо.

Наданий вище перелік галузей і сфер економічної та іншої діяльності, які мають легально впроваджуватися в Україні, тісно пов'язані як з різноманітними проявами тіньової економіки, так і з кримінальними, безсумнівно, є неповним. Для вивчення тіньова економіка найбільш складна тим, що є прихованою. Ефективному аналізу тіньової економіки постійно протидіє нестача інформації. Звідси, на нашу думку, виникає необхідність детального розгляду найбільш гострих і цікавих виявлених випадків тіньової економіки, пов'язаних із кримінальними проявами у різних галузях та сферах діяльності, у тому числі економічної. Саме такий аналіз допоможе знайти вразливі моменти у чинниках, що спричиняють “тінь”, та у самих тіньових схемах, що у перспективі може бути запорукою успішної боротьби не лише з ними, а й зі злочинами, які вчиняються у розглядуваних вище та інших галузях і сферах діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Risks Report 2011. Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/wp-content/blogs.dir/1/mp/uploads/pages/files/global-risks-2011.pdf> (дата звернення: 11.07.2018).
2. *Гребенюк М.В.* Запровадження системної протидії тинізації економіки в сучасних умовах. Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.) / редкол.: В.В. Черней, С.С. Чернявський, В.І. Шакун та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 40–44.
3. *Бригінець О.О.* Правове забезпечення фінансової безпеки України: дис. ... д-ра. юрид. наук. Ірпінь, 2017. 464 с.
4. *Мазур І.І.* Детинізація економіки як пріоритет економічної безпеки України. Стратегічні пріоритети. 2008. № 3(8). С. 76–83.
5. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / упоряд.: С.С. Чернявський, В.А. Некрасов, А.В. Титко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
6. *Засанський В.В.* Механізми управління детинізацією економіки України у трансформаційний період (фінансово-кредитний аспект): дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2004.
7. Тенденції тіньової економіки у I півріччі 2018 року. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki&isSpecial=true> (дата звернення: 11.07.2018).
8. *Тишук Т.А., Харашвілі Ю.М., Іванов О.В.* Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. док. за заг. ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2011. 96 с.
9. Корупція та тіньова економіка “вимивають” гроші з України – Рада Європи. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/30/633536/> (дата звернення: 11.07.2018).
10. *Лаврик С.С.* Тенденції тіньової економіки України у розрізі схем і негативних факторів. Фінанси, облік, банки. 2017. № 1. С. 241–249.
11. Чому зменшуються надходження до держбюджету за користування “нафтовими” надрами. Управління інформаційної політики Рахункової палати України. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16750292> (дата звернення: 11.07.2018).
12. Ефективне адміністрування акцизного податку з нафтопродуктів – потреба дня. Прес-служба Рахункової палати України. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16746081> (дата звернення: 11.07.2018).
13. Запровадження ефективного моніторингу за виробництвом пального значно збільшить надходження до Держбюджету з акцизу на пальне. Рахункова палата. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16757401.jsession> (дата звернення: 11.07.2018).
14. Падіння споживання палива в 2014–2016 роках склало більш ніж 30 %. Асоціація нафтотрейдерів. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1577842-padinnya-spozhivannya-paliva-v-2014-2016-rokakh-sklalo-bilsh-nizh-30-asotsiatsiya-naftotreyderiv> (дата звернення: 11.07.2018).

REFERENCES

1. Global Risks Report 2011. Sixth Edition. An Initiative of the Risk Response Network. URL: <http://reports.weforum.org/wp-content/blogs.dir/1/mp/uploads/pages/files/global-risks-2011.pdf>. (Date of Application: 11.07.2018) [in English].
2. *Ghribenjuk, M.V.* (2017) Zaprovdzhennja systemnoji protydiji tinizaciji ekonomiky v suchasnykh umovakh. “Introduction of a Systemic Counteraction to Shadow Economy in Modern

Conditions”. Abstracts of Papers’: Tinjova ekonomika: svitovi tendenciji ta ukrajinski realiji – Shadow economy: world trends and Ukrainian realities: Proceedings of the Conference Title (pp. 40–44) [in Ukrainian].

3. *Bryghinec, O.O.* (2017). Pravove zabezpechennja finansovoji bezpeky Ukrainy. “Legal Security of Ukraine’s Financial Security”. Doctor’s thesis. Irpin. 464 p. [in Ukrainian].

4. *Mazur, I.I.* (2008). Detinizacija ekonomiky jak prioritet ekonomichnoji bezpeky Ukrainy. “Deconstruction of the Economy as a Priority of Ukraine’s Economic Security”. Strategichni prioriteti – Strategic priorities, 3(8), 76–83 p. [in Ukrainian].

5. *Chernjavskij, S.S., Nekrasov, V.A., Tytko, A.V.* (2017). Tinjova ekonomika v Ukraini: stan, tendenciji, shljakhy podolannja. “Shadow economy in Ukraine: State, Trends, Ways to Overcome”. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. 152 p. [in Ukrainian].

6. *Zasanskyj, V.V.* (2004). Mekhanizmy upravlinnja detinizacijeju ekonomiky Ukrainy u transformacijnyj period (finansovo-kredytnyj aspekt). “Mechanisms for the Management of the Shadow Economy of Ukraine in the Transformation period (financial and credit aspect)”. Doctor’s thesis. Kyiv [in Ukrainian].

7. Tendenciji tinjovoji ekonomiky u I pivrichchi 2018 roku. “Trends in the shadow economy in the first half of 2018”. Site of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki&isSpecial=true> (Date of Application: 11.07.2018) [in Ukrainian].

8. *Tyshhuk, T.A., Kharashvili, Ju.M., Ivanov, O.V.* (2011). Tinjova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta naprjamy podolannja. “The Shadow Economy in Ukraine: the Extent and Direction of Overcoming”. Kyiv: NISD. 96 p. [in Ukrainian].

9. Korupcija ta tinjova ekonomika “vymyvajutj” ghrosi z Ukrainy – Rada Jevropy. “Corruption and the Shadow Economy “Wash out” Money from Ukraine – the Council of Europe”. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/30/633536/> (Date of Application: 11.07.2018) [in Ukrainian].

10. *Lavryk, S.S.* (2017). Tendenciji tinjovoji ekonomiky Ukrainy u rozrizi skhem i neghatyvnykh faktoriv. “Trends in the Shadow Economy of Ukraine in Terms of Schemes and Negative Factors”. Finansy, oblik, banky – Finance, Accounting, Banks No 1, 241–249 p. [in Ukrainian].

11. Chomu zmeshujutsja nadkhodzhennja do derzhbjudzhetu za korystuvannja “naftovymy” nadramy. “Why are the revenues to the state budget for using the “oil” subsoil reduced?”. Site of Accounting Chamber of Ukraine. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16750292> (Date of Application: 11.07.2018) [in Ukrainian].

12. Efektyvne administruvannja akcyznogho podatku z naftoproduktiv – potreba dnja. “An Effective Administration of the Excise Tax on Petroleum Products – the Need for the Day”. Site of Accounting Chamber of Ukraine. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16746081> (Date of Application: 11.07.2018) [in Ukrainian].

13. Zaprovdzhennja efektyvnogho monitoryngu za vyrobnyctvom paljnogho znachno zbilshytj nadkhodzhennja do Derzhbjudzhetu z akcyzu na paljne “The Introduction of Effective Monitoring of Fuel Production will Significantly Increase Revenues to the State Budget for Excise Taxes on Fuel”. Site of Accounting Chamber of Ukraine. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16757401.jsession> (Date of Application: 11.07.2018) [in Ukrainian].

14. Padinnja spozhyvannja palyva v 2014–2016 rokakh sklalo bilsh nizh 30%. “The Fall in Fuel Consumption in 2014–2016 Was More than 30 %” – Ukrainian Oil&Gas Association. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1577842-padinnja-spozhyvannja-palyva-v-2014-2016-rokakh-sklalo-bilsh-nizh-30-asotsiatsiya-naftotreyderiv> (Date of Application: 11.07.2018) [in Ukrainian].

UDC 343.9

Y.B. Sakharova,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine ORCID ID 0000-0002-9759-5324

SHADOW ECONOMY AS A BASIS OF ECONOMIC CRIME IN UKRAINE

Paper defines the main spheres and branches of economy closely related to the shadow economic activity and criminal manifestations. The author, first of all, notes that the spread of shadow relations in the economy led to the criminalization of economic processes. It is proved that shadow activity is practiced in almost all

branches of the economy of Ukraine. In this regard, the author lists the negative social and legal phenomena through which the criminal component of the shadow economy manifests itself. At the same time, the main emphasis in the paper is on consideration of those spheres and branches of economy in which shadow economic relations have become the most widespread, namely, banking activity and non-banking financial sector, foreign economic activity of economic entities and the fuel and energy complex.

In the course of the research, the author has found that most of the shadow schemes in Ukrainian economy are impossible without the involvement and direct involvement of banks. It was established that legalization (laundering) of proceeds from crime, shadow financial (in particular, currency) market, shadow banking, Internet trading were widely used in banking activities in Ukraine. The study of shadow economic processes in banking has made it possible to conclude that the banking system simultaneously serves both legal and shadow foreign exchange markets.

Particular attention is drawn to the consideration of the peculiarities of an implementation of the shadow scheme for money laundering through the use of bonds of an internal state loan.

In addition, the author established and substantiated that offshore companies played a significant role in the development of shadow economic activity in the field of foreign trade. In particular, scientific statements are argued that by using offshore companies, market participants are trying to remove from the control of fiscal and law enforcement bodies a part of the most dubious or illegal financial and business operations.

Paper also defines the main tools that are used in shadow schemes tapping foreign economic financial operations. The most vivid example of a fictitious operation in foreign economic activity of business entities, being a pseudoexport, is given.

Finally, the peculiarities of shadow financial and economic operations used in the fuel and energy complex of Ukraine, in particular in the oil and coal industries, as well as in the process of the extraction of natural resources and production (import) of petroleum products, are considered.

Keywords: shadow economy, economic crime, shadow banking, Internet trading, legalization (laundering) of proceeds from crime, corruption, fictitious entrepreneurship, raiding, offshore, banking, fuel and energy complex, coal industry, foreign economic activity, shadow currency market, bonds of the internal state loan, pseudoexport, petroleum products, concentrating factories.

Отримано 30.11.2018